

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

Демографія

(назва навчальної дисципліни)

ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
підготовки докторів філософії

зі спеціальності

(шифр і назва спеціальності)

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО: Харківський національний економічний університет,
кафедра управління та економіки праці
(повне найменування вищого навчального закладу, кафедри)

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ:

Обговорено та рекомендовано до затвердження Вченою радою
“25” квітня 2016 року, протокол №9

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни “Демографія” складена відповідно до освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії зі спеціальності “_____”.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є закономірності відтворення і міграції населення, розвитку і функціонування соціально-демографічних груп та зміни якісних параметрів народонаселення в залежності від еволюції конкретно-історичних умов існування поколінь.

Міждисциплінарні зв'язки: політекономія, макро- й мікроекономіка, менеджмент, статистика, розміщення продуктивних сил і регіональна економіка.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Теоретичні аспекти та основні категорії демографії.
2. Основні напрями демографічної політики

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни “Демографія” є формування системи знань та комплексу компетентностей щодо: вивчення законів природнього відтворення населення, ознайомлення з базовими основами демографії, уявлення про головні демографічні закономірності та концепції, виявлення особливостей територіальної специфіки народонаселення, визначення сучасних тенденцій розвитку демографічних процесів та особливостей політики народонаселення у світі та Україні, вивчення основ соціально-демографічного прогнозування.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни “Демографія” є формування навичок щодо аналізу демографічних процесів та демографічних обставин; визначити тенденції та фактори основних демографічних процесів; визначити основні засоби розробки демографічних прогнозів; ознайомитись із засобами та напрямками демографічної політики; визначити особливості демографічної ситуації та тенденції її розвитку у світі та в Україні.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-наукової програми здобувачі освітньо-наукового ступеня "доктор філософії" набувають таких компетентностей: формуванню концептуальні засади побудови ефективної моделі державної демографічної політики

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 150 години 5 кредитів ЄКТС.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретичні аспекти та основні категорії демографії.

Тема 1. Предмет, завдання і методи демографії

1.1. *Історія становлення демографії.*

Природа виникнення поняття “демографія”. Основні категорії науки.

1.2. *Предмет демографії.*

Закони природнього відтворення населення. Сутність та значення предмету дисципліни. Якісні характеристики міграції та відтворення населення.

1.3. *Завдання демографії.*

Головні завдання демографії як науки та сфери практичної діяльності. Вивчення тенденцій та факторів демографічних процесів. Розробка демографічних прогнозів. Розробка напрямків демографічної політики.

1.4. Основні методи дисципліни.

Статистичні методи: вибірковий та індексний методи, метод середніх показників, табличний метод. Математичні методи: ймовірні таблиці смертності, демографічні прогнози. Соціологічні методи: аналіз демографічної поведінки.

1.5. Спеціалізація усередині демографії.

Сфери застосування демографії. Демографічна статистика. Історична демографія. Економічна демографія. Соціологічна демографія.

Тема 2. Джерела інформації про населення і демографічні процеси

2.1. Переписи населення.

Визначення переписи населення. Основні джерела інформації в демографії. Основні принципи сучасної переписи населення. Загальність обхвату населення території, на якій проводиться перепис. Періодичність (або регулярність) проведення переписів населення. Безвідносність цілей перепису населення до яких-небудь конкретних приватних інтересів держави. Проведення перепису населення за єдиною програмою і єдиними правилами на всій території, охоплюваною переписом. Індивідуальність реєстрації. Безпосереднє отримання інформації у населення. Анонімність інформації. Принцип самовизначення. Одномоментність перепису. Централізоване управління проведенням перепису.

2.2. Історія переписів населення у світі.

Переписи населення у Стародавньому Китаї, Японії, Єгипті, Месопотамії, Іудеєві, в містах Стародавньої Греції і в Римі. Переписи населення в країнах Західної Європи та Росії. Сучасні переписи населення у світі. Переписи населення в Україні.

2.3. Програма переписи населення.

Сутність та значення програми перепису населення. Структура програми перепису населення. Правова основа перепису населення. Основні нормативні акти у сфері перепису населення в світі. Основні нормативні акти у сфері перепису населення в Україні.

2.4. Критичний момент перепису населення.

Сутність та значення критичного моменту перепису населення. Категорії населення, що враховуються при переписах населення. Строки проведення перепису населення. Наявне населення. Постійне населення. Балансова залежність між постійним та наявним населенням. Юридичне населення. Приписне населення.

2.5. Масово-роз'яснювальна робота серед населення.

Сутність та значення масово-роз'яснювальної роботи серед населення.

2.6. Поточний статистичний облік подій природного руху населення.

Статистичний облік народжуваності, смертності, шлюбів та розлучень. Поточний статистичний облік подій природного руху населення у світі. Поточний статистичний облік подій природного руху населення в Україні.

Поточні реєстри (списки, картотеки) населення. Сутність та значення поточних реєстрів населення. Структура поточних реєстрів населення. Формування поточних реєстрів населення у світі. Формування поточних реєстрів населення в Україні.

2.7. Вибіркові та спеціальні обстеження.

Сутність та значення вибірових обстежень. Сутність та значення спеціальних обстежень. Порівняльна характеристика вибірових та спеціальних обстежень. Використання вибірових та спеціальних обстежень за кордоном. Використання вибірових та спеціальних обстежень в Україні..

Тема 3. Чисельність та структура населення

3.1. Чисельність населення.

Сутність та значення категорії “населення”. Депопуляція населення.

3.2. Структура населення за статтю.

Відсоткова доля населення певної статі в загальній чисельності населення. Співвідношення чисельності населення однієї статі з чисельністю населення протилежної статі. Структура населення України за статтю та структура розміщення населення України. Співвідношення статі серед новонароджених (біологічна константа). Статеві відмінності в смертності. Статеві відмінності в інтенсивності міграції населення.

3.3. Вікова структура населення.

Вікова акумуляція. Статєво-вікові піраміди. Сутність та значення статєво-вікових пірамід. Структура статєво-вікових пірамід. Статєво-вікові піраміди України. Зв'язок вікової структури з режимом відтворення населення. Примітивний тип відтворення населення. Стаціонарний тип відтворення населення. Регресивний тип відтворення населення.

3.4. Демографічне старіння населення.

Сутність та значення демографічного старіння населення. Джерела демографічного старіння населення. Індекс демографічного старіння населення України.

3.5. Шлюбна структура населення.

Сутність категорії “шлюб”. Значення шлюбної структури населення. Шлюбно-вікова структура.

3.6. Методи реального та умовного поколінь.

Сутність категорії “покоління”. Значення методу реального покоління. Значення методу умовного покоління. Позитивні та негативні наслідки методів реального та умовного поколінь. Сутність категорії “когорта”. Шлюбна когорта. Когорта мігрантів.

3.7. Сімейна структура населення.

Сутність та значення категорії “сім'я”. Сімейна структура населення. Середній розмір сім'ї. Повна та неповна сім'я. Проста та складна сім'я. Функції сім'ї. Сімейна група. Фактори зміни середнього розміру та структури сім'ї.

3.8. Сім'я та домогосподарство.

Сутність категорії “домогосподарство”. Зв'язок сім'ї та домогосподарства. Облік домогосподарств. Структура домогосподарства. Тенденції розвитку домогосподарств в сучасних умовах становлення економіки України.

Тема 4. Природній рух населення та його показники

4.1. Показники оцінки природнього руху населення.

Сутність та значення природнього руху населення. Структура природнього руху населення. Якісна та кількісна оцінка природнього руху населення. Загальні коефіцієнти природнього руху населення. Коефіцієнт народжуваності. Коефіцієнт смертності. Коефіцієнт природнього приросту. Коефіцієнт шлюбності. Коефіцієнт

розведення. Спеціальний коефіцієнт народжуваності. Загальний коефіцієнт народжуваності. Взаємозв'язок між спеціальним та загальним коефіцієнтом народжуваності. Сутність, значення та структура таблиць народжуваності. Загальний коефіцієнт шлюбності. Спеціальний коефіцієнт шлюбності. Чистий спеціальний коефіцієнт шлюбності. Обмежений спеціальний коефіцієнт шлюбності. Спеціальний коефіцієнт розлучення. Коефіцієнт розлучення в репродуктивному віці. Коефіцієнт нестійкості шлюбів. Коефіцієнт нестійкості шлюбів для різних вікових груп. Часткові коефіцієнти смертності населення. Ендогенні фактори смертності. Екзогенні фактори смертності.

4.2. Сучасні тенденції природнього руху населення.

Характеристика природнього руху населення в Україні. Характеристика природнього руху міського населення в Україні. Характеристика природнього руху сільського населення в Україні. Характеристика шлюбної структури населення в Україні. Характеристика структури розлучень в Україні. Характеристика кількості померлих в Україні у перинатальному періоді. Характеристика розподілу померлих дітей віком до 1 року в Україні за окремими причинами смерті. Характеристика розподілу померлих в Україні за окремими причинами смерті.

Тема 5. Механічний рух населення та його показники

5.1. Сутність та класифікація механічного руху населення.

Сутність категорії “міграція населення”. Соціально-економічні функції міграції населення. Позитивні та негативні наслідки міграції населення. Структура міграції населення. Потенційна стадія. Стадія міграції. Адаптація мігрантів. Зовнішня та внутрішня міграція. Еміграція та Імміграція. Міграція сільського та міського населення. Характеристика міграції міського населення в Україні. Характеристика міграції сільського населення в Україні. Організована та неорганізована міграція населення. Індивідуальна міграція населення. Добровільна та примусова міграція населення. Безповоротна міграція населення. Тимчасова міграція населення. Сезонна міграція населення. Міграція в курортні зони. Маятникова міграція. Соціально-економічні причини міграції. Політичні причини міграції. Військові причини міграції.

5.2. Теорія міграційного процесу.

Сутність та значення теорії міграційного процесу. Складові теорії міграційного процесу. Основні завдання теорії міграційного процесу. Основні проблеми удосконалення територіального перерозподілу населення. Концептуальні підходи до теорії міграційного процесу.

5.3. Показники оцінки механічного руху населення.

Абсолютні показники міграції населення. Демографічні баланси чисельності населення. Сутність та значення методу внутрішньорічного обороту. Сутність та значення методу міжпереписного обороту. Аналіз джерел формування структури міграції населення. Розподільні баланси міграції і природного приросту населення. Відносні показники міграції населення. Загальні коефіцієнти міграції населення. Коефіцієнт прибуття. Коефіцієнт вибуття. Коефіцієнт міграції. Коефіцієнт економічності міграції. Коефіцієнт інтенсивності міграційного обороту. Часткові коефіцієнти міграції.

5.4. Ефективність міграції населення.

Демографічна ефективність міграції населення. Статистична ефективність міграції населення. Соціальна ефективність міграції населення. Географічна ефективність міграції населення. Економічна ефективність міграції населення.

Змістовий модуль 2. Основні напрямки демографічної політики

Тема 6. Відтворення населення та його показники

6.1. Сутність та значення відтворення населення.

Визначення поняття “відтворення населення”. Класифікація відтворення населення. Історичні типи відтворення населення. Звужене відтворення. Просте відтворення. Розширене відтворення. Когортний аналіз як засіб характеристики типів відтворення населення. Основні критерії оцінки відтворення населення. Динаміка населення. Інтенсивність демографічних процесів. Заміщення одних поколінь іншими. Особливості відтворення населення в сучасних умовах. Основні проблеми відтворення населення у світі та Україні. Вплив основних демографічних показників на рівень відтворення населення в Україні.

6.2. Показники оцінки відтворення населення.

Абсолютний приріст. Середній абсолютний приріст. Темп росту населення. Коефіцієнт росту населення. Темп приросту населення. Коефіцієнт приросту населення. Базисні темпи росту населення. Базисні темпи приросту населення. Середній темп росту. Середній темп приросту населення. Абсолютне значення 1% приросту. Коефіцієнт інтенсивності зміни абсолютного приросту населення. Коефіцієнт інтенсивності зміни природнього приросту. Коефіцієнт живучості або індекс Покровського-Пірля. Коефіцієнт природнього приросту. Показник обороту населення. Коефіцієнт економічності.

Тема 7. Демографічне прогнозування

7.1. Сутність демографічного прогнозування.

Характеристика понять "передбачення" і "прогнозування". Визначення поняття “демографічний прогноз” та прогноз-застереження. Класифікація методів демографічного прогнозування. Просте прогнозування. Організаційні заміни. Оптимізація. Комплексне моделювання. Достовірність демографічного прогнозу. Зв'язок демографічного прогнозування з закономірностями розвитку населення та обліком головних тенденцій відтворення населення в історичній перспективі. Гіпотеза про незмінний спостережуваний або передбачуваний коефіцієнт приросту населення. Прогноз майбутнього складу населення за віком та статтю. Сутність та значення методу вікового пересування. Гіпотеза незмінного режиму відтворення населення та гіпотеза про вірогідні зміни рівнів народжуваності і смертності. Характеристика точності сучасного демографічного прогнозування. Прогнозування державних заходів щодо соціального забезпечення. Прогнозування числа пенсіонерів, їх сімейного стану, здоров'я. Прогнозуванні показників, що характеризують сімейну структуру населення. Роль демографічного прогнозування в розробці стратегії розвитку суспільства. Демографічні прогнози ООН. Сутність та значення поняття “технологічне прогнозування”. Прогнози демографічного розвитку України.

7.2. Розробка гіпотез про вірогідні зміни демографічних тенденцій в прогнозному періоді.

Об'єктивні закони росту населення. Вірогідні тенденції рівнів шлюбності, народжуваності і смертності, міграції населення Гіпотетичні таблиці смертності. Характеристика коефіцієнту існування. Таблиці смертності Коула та Демені. Типові таблиці смертності за окремими причинами смертності. Характеристика розподілу померлих в Україні за окремими причинами смерті. Зв'язок точності прогнозу з якістю гіпотези про демографічний розвиток.

7.3. Демографічний прогноз для України до 2050 року.

Структура демографічного прогнозу для України до 2050 року. Постановка завдання демографічного прогнозу для України. Сценарії демографічного прогнозу для України до 2050 року. Сценарії з нульовою нетто міграцією. Сценарії з незмінною чисельністю населення впродовж всього періоду 2000-2050 років. Сценарії з чисельністю населення, що росте. Гіпотеза зміни народжуваності населення України до 2050 року. Причини зниження рівня народжуваності у світі та Україні. Гіпотеза зміни рівня смертності населення України до 2050 року. Причини підвищення рівня смертності у світі та Україні. Напрямки щодо підвищення рівня народжуваності та зменшення рівня смертності в Україні.

Тема 8. Демографічна політика

8.1. Сутність та значення демографічної політики.

Визначення поняття "демографічна політика". Мета, завдання, об'єкт та суб'єкт демографічної політики. Політика народонаселення. Основні сфери політики народонаселення. Основні напрямки демографічної політики. Основні заходи демографічної політики. Економічні заходи. Адміністративно-правові заходи. Виховні і пропагандистські заходи. Визначення ефективності демографічної політики.

8.2. Індекс розвитку людського потенціалу.

Сутність та значення індексу розвитку людського потенціалу. Концепція розвитку людського потенціалу. Основні принципи концепції розвитку людського потенціалу. Продуктивність. Рівність. Стійкість. Розширення можливостей. Показники оцінки індексу розвитку людського потенціалу. Показник довголіття. Показник досягнутого рівня освіти. Показник рівня життя.

8.3. Досвід здійснення демографічної політики в зарубіжних країнах.

Характеристика досвіду здійснення демографічної політики в східно-європейських країнах. Характеристика досвіду здійснення демографічної політики в західно-європейських країнах. Характеристика досвіду здійснення демографічної політики в Китаї та Японії. Характеристика досвіду здійснення демографічної політики в США.

8.4. Демографічна політика колишнього СРСР.

Демографічна політика СРСР в період 1945-1990 рр.

8.5. Сучасна демографічна політика України.

Сутність та значення повномасштабної комплексної демографічної програми України. Основні причини депопуляції населення України. Характеристика "Концепції демографічного розвитку України на період до 2015 року". Пріоритетні сфери демографічного розвитку України. Основна мета демографічного розвитку України. Завданнями демографічного розвитку України.

3. Рекомендована література

3.1. Основна

1. Борисов В. А. Демография : учеб. пособ. / В. А. Борисов. – М. : NOTA BENE, 2008. – 350 с.
2. Валентей Д. И. Демография : состояние и перспективы : учеб. пособ. / Д. И. Валентей. – М. : МГУ, 2007. – 247 с.
3. Волгина Н. А. Демография : учеб. пособ. / Н. А. Волгина. – М. : Из-во РАГС, 2009. – 303 с.
4. Глушкова В. Г. Введение в экономическую географию и региональную экономику : учеб. пособ. для экономических вузов / В. Г. Глушкова, А. А. Винокурова. – М. : Из-во МГУ, 2011. – 281 с.
5. Медков В. М. Демография : учеб. пособ. / В. М. Медков. – Ростов-на-Дону : Из-во "Ростов", 2012. – 329 с.
6. Морев В. И. Население и кризисы / В. И. Морев, Л. В. Иванковой. – М. : МГУ и Диалог, 2008. – 356 с.
7. Назарова Г. В. Демографія: навчальний посібник для студентів спеціальності 7. 050109 усіх форм навчання / Назарова Г.В., Іванісов О. В., Доровської О. Ф., Затейщикова О.О. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2011. – 220 с.
8. Салин В. Н. Социально-экономическая статистика : учеб. пособ. / В. Н. Салин. – М. : "Юристъ", 2011. – 285 с.
9. Симагин Ю. А. Территориальная организация населения и хозяйства : учеб. пособ. / Ю. А. Симагин. – М. : Из-во МГУ, 2011. – 312 с.
10. Современная демография : учеб. пособ. / под ред. А. Я. Кваши , В. А. Ионцева. – М. : МГУ, 2005. – 308 с.
11. Урланис Б. Д. Народонаселение: исследования, публицистика : науч. изд. / Б. Д. Урланис. – М. : Высшая школа, 2006. – 427 с.
12. Шелестов Д. К. Историческая демография : учеб. пособ. / Д. К. Шелестов. – М. : Высшая школа, 2002. – 270 с.
13. Щербаков А. И. Основы демографии и государственной политики народонаселения : учеб. пособ. / А. И. Щербаков. – М. : МГУ, 2012. – 292 с.
14. Якимов Д. И. Демография : учеб. пособ. / Д. И. Якимов. – Брянск : Эпоха, 2010. – 312 с.

3.2. Додаткова

15. Качан Є. П. Управління трудовими ресурсами : навч. посіб. / Є. П. Качан. – К. : Вид. Дім "Юридична книга", 2003. – 258 с.
16. Осовська Г. В. Управління трудовими ресурсами : навч. посіб. / Г. В. Осовська. – К. : Кондор, 2003. – 224 с.
17. Петрика М. О. Управління трудовими ресурсами : навч. посіб. / М. О. Петрика – Л. : ЛБК, 1996. – 228 с.
18. Підлужна Н. О. Основні показники рівня життя населення. // Праця і зарплата. – № 11 (399). – 2004. – С. 9.

19. Пономаренко В. С. Управління трудовим потенціалом : наук. вид. / В. С. Пономаренко – Харків : Вид. ХНЕУ, 2006 – 348 с.
20. Пятова А. В. Управління трудовими ресурсами : навч.-метод. посіб. – Черкаси : VLADCO, 2007. – 390 с.
21. Соколик М. В. Оплата праці в доходах і витратах населення України. // Україна: аспекти праці. – 2014. – № 3. – С. 19 – 25.
22. Стичинський Б. С. Науково-практичний коментар до законодавства України / Б. С. Стичинський, І. В. Зуб, В. Г. Ротань. – 2-ге вид. – К. : А.С.К., 2009. – 180 с.
23. Управління трудовим потенціалом : навч. посіб. / В. С. Васильченко, А. М. Гриненко, О. А. Грішнова, Л. П. Керб. – К. : КНЕУ, 2005. – 403 с.

3.3. Інформаційні ресурси

24. Головне управління статистики в Харківській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.uprstat.kharkov.ukrtel.net.
25. Демографічний енциклопедичний словник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nation.geoman.ru.
26. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
27. Інститут демографічних досліджень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.demographia.ru.
28. Світова статистика. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.worldometers.info.ru.

4. Форма підсумкового контролю успішності навчання диференційний залік

5. Засоби діагностики успішності навчання комплексна контрольна робота